

УДК 332

JEL classification: L83, O16

Аліна САКУН

кандидат економічних наук,
доцент,
Херсонський державний аграрний
університет, Україна

Тетяна ГАКАЛ

аспірантка,
Херсонський державний аграрний
університет, Україна

© Аліна Сакун, Тетяна Гакал, 2019

Отримано: 12.02.2019 р.
Прорецензовано: 26.02.2019 р.
Рекомендовано до друку: 27.03.2019 р.
Опубліковано: 29.03.2019 р.

Ця стаття розповсюджується на умовах ліцензії Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0, яка дозволяє необмежене повторне використання, розповсюдження та відтворення на будь-якому носії, за умови правильного цитування оригінальної роботи.

Аліна Сакун (Україна)
Тетяна Гакал (Україна)

ЗЕЛЕНИЙ ТУРИЗМ ЯК ПРІОРИТЕТ ДИВЕРСИФІКАЦІЇ ТЕРИТОРІАЛЬНОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ

Анотація

Україна втрачає свою конкурентоздатність на агропродовольчих через неефективне використання ресурсного потенціалу аграрного сектору. Одним із шляхів підвищення ефективності національної економіки є диверсифікація територіального розвитку, де одним з пріоритетних напрямів виступає зелений туризм

Метою статті є дослідження проблем зеленого туризму як фактору диверсифікації розвитку сільських територій.

В статті визначено, що напрямками діяльності в межах виходу з вузькоспеціалізованого виробництва в умовах сільської місцевості є: переробка сільськогосподарської продукції, сільський туризм, торгівля, побутові послуги, народні ремесла і промисли. Зазначенні види діяльності є по суті суміжними стосовно до сільськогосподарського виробництва, сприяють отриманню додаткових доходів селян, покращують якість життя на селі. Диверсифікація економіки села супроводжується синергетичним ефектом. Синергетичний ефект нових видів виробництв та проявляється в 4-х напрямках – синергізм продажу, оперативний синергізм, інвестиційний синергізм, синергізм менеджменту.

Сакун А., Гакал Т. Зелений туризм як пріоритет диверсифікації територіального розвитку України. *Економічний аналіз*. Тернопіль. 2019. Том 29. № 1. С. 200-207.

Ключові слова: синергізм; диверсифікація; територіальний розвиток; сільські території; зелений туризм.

UDC 332

JEL classification: L83, O16

Alina SAKUN

PhD in Economics,
Associate Professor,
Kherson State Agrarian University, Ukraine

Tetiana HAKAL

PhD Student,
Kherson State Agrarian University, Ukraine

© Alina Sakun, Tetiana Hakal, 2019

Received: 12.02.2019

Revised: 26.02.2019

Accepted: 27.03.2019

Online publication date: 29.03.2019

This is an Open Access article, distributed under the terms of the Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 license, which permits unrestricted re-use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original work is properly cited.

Alina Sakun (Ukraine)
Tetiana Hakal (Ukraine)

GREEN TOURISM AS A PRIORITY OF THE DIVERSIFICATION OF THE TERRITORIAL DEVELOPMENT OF UKRAINE

Abstract

Ukraine is losing its competitiveness to agri-food due to inefficient use of the agricultural sector's resource potential. One of the ways to increase the efficiency of the national economy is to diversify territorial development, where green tourism is one of the priority areas

The purpose of the article is to explore the problems of green tourism as a factor in the diversification of rural development.

The article determines that the directions of activity within the limits of the exit from the specialized production in the conditions of rural areas are: processing of agricultural products, rural tourism, trade, consumer services, folk crafts and crafts. These activities are essentially related to agricultural production, contribute to the income of the peasants, improve the quality of life in the countryside. The diversification of the rural economy is accompanied by a synergistic effect. Synergetic effect of new types of production and manifests itself in 4 directions - synergy of sales, operational synergism, investment synergism, management synergism.

Sakun A., Gakal T. Green tourism as a priority of diversification of territorial development of Ukraine. *Economic analysis*, 29 (1), 200-207.

Keywords: synergism; diversification; territorial development; country territories; green tourism.

Вступ

Одною з причин низької ефективності аграрного бізнесу в Україні є безрезультатне використання ресурсного потенціалу аграрного сектору. Через це Україна втрачає конкурентоздатність на агропродовольчих ринках та ризикує стати країною «втрачених можливостей» в агропромисловому комплексі. Науковці погоджуються, що одним із шляхів підвищення ефективності національної економіки загалом виступає диверсифікація територіального розвитку, де одним з пріоритетних напрямів виступає зелений туризм [1-10]. Увага на проблемах розвитку суб'єктів зеленого туризму є неодмінною реакцією на виклики довколишнього середовища, що передбачає зміцнення динамічної конкурентоспроможності в просторово-часовому вимірі. Розвиток суб'єктів аграрного бізнесу обумовлюється особливостями цього виду економічної діяльності, серед яких сезонність, територіальна розгалуженість об'єктів надання послуг, наявність тісних взаємозв'язків із представниками інших галузей економіки, переважна орієнтація на споживачів із середнім та високим рівнем доходів, потреба в залученні до процесу надання туристичних послуг посередників, глобалізаційний характер розвитку туристичної галузі, надмірна залежність від стану об'єктів інфраструктури, високий рівень галузевої спеціалізації видів туризму, обов'язковість умови гарантування належного рівня безпеки туристів, потужний

www.econa.org.ua

соціально-культурний аспект туристичної галузі, пов'язаність із використанням природних ресурсів та екосистем [1; 2].

Проблеми зеленого туризму набувають актуальності із розвитком та провідною роллю аграрної сфери в національній економіці України. Останнім часом щораз більше наукових праць відомих вчених-аграрників, серед яких Барна М. Ю., Білецька І. М., Галицький О. М., Гнат'єва Т. П., Гришова І. Ю., Давидюк О. О., Дяченко О. П., Забарна Л. В., Кравчук А. О., Ніколюк О. В., Панюк Т. П., Стоянова-Коваль С. С., Язлюк Б. О. [1-10], присвячено проблемам розвитку зеленого туризму. Проте зелений туризм як фактор диверсифікації територіального розвитку розглянуто недостатньо, що зумовило вибір напряму досліджень та підкреслює його актуальність.

Мета статті

Мета статті – узагальнити проблеми зеленого туризму як фактору диверсифікації територіального розвитку.

Виклад основних результатів дослідження

Відомо, що з економічної точки зору диверсифікація (від лат. *Diversus* – різний і *facere* – робити) – це одночасний розвиток декількох або багатьох, невзаємопов'язаних технологічних видів виробництва і (або) послуг [3]. Соціальний напрямок диверсифікації містить збереження і створення нових робочих місць. Саме цьому напрямку присвячена значна увага в соціально-економічній політиці країн ЄС. Наприклад, у директиві № 509/2006 ЄС (від 20 березня 2006 р.) одним із напрямків соціально-аграрної політики розвитку сільських територій висунута диверсифікація видів зайнятості з метою створення альтернативних видів діяльності. До характерних рис стратегічних мотивів диверсифікації належить пристосування до кон'юнктури ринку, зливання і поглинання компаній, участь у держзамовленнях.

Усе це показує, що методологія і понятійний апарат диверсифікації в туристичній сфері аграрного бізнесу поки що вивчені недостатньо. Диверсифікація в літературі нерідко ховається за поняттям «багатопрофільне виробництво», «агропромислова інтеграція і кооперація», «основні і підсобні виробництва і промисли», «джерела додаткових доходів». На нашу думку, для успішної диверсифікації економіки сільських територій необхідно враховувати інтереси всіх сільських поселень, де відображаються спільні для всіх пріоритетні напрями, зокрема зеленого туризму.

Як обґрунтовано доводять вчені Національного наукового центру «Інститут аграрної економіки» (ННЦ ІАЕ), фактор диверсифікації економіки сільських територій закладений у самій основі

сільського життя – різноманітних традиціях праці на землі, пов'язаних з природою. Природно-географічний фактор з урахуванням середовища значно впливає на менталітет селян у різних регіонах – помітні відмінності в житті і в праці селян сходу і заходу, півночі і півдня. Менталітет селян є одним із головних виявів історичного фактору, впливає на розвиток економіки загалом, агроекономіки, що визначає традиції агродиверсифікації [4-7].

Одним із важливих видів диверсифікації в аграрній сфері Лівінський А. І. та Ніколюк О. В. називають соціально-культурні аспекти реновації, зокрема об'єктів житлового і культурно-побутового призначення, оскільки одна із ключових задач соціального облаштування села – суттєве покращення умов життя населення [9].

Термін «диверсифікація» використовується, як правило, стосовно організації і є напрямком розвитку, при якому реалізується стратегія виходу на нові ринки збуту з точки зору товарного асортименту, географії, клієнтського сегменту. Суб'єкти агробізнесу використовують механізми диверсифікації, коли необхідно досягти ефективного управління ризиками, підвищити конкурентоспроможність, масштаби діяльності, досягти цільових показників прибутку. Для цих цілей вони створюють новий напрямок виробничо-збутової діяльності, формують ще одну виробничу структуру або поглинають існуючі, створюють інтегровані структури тощо [7; 10].

Гостра необхідність у розвитку різних галузей у територіальній економічній системі з'явилася, коли найбільший економічний занепад і відтік людських ресурсів зачепив міста з моноекономічною структурою. Диверсифікація економіки території спрямована на розвиток різних галузей і відхід від вузької спеціалізації. На відміну від диверсифікації виробництва, диверсифікація економіки регіону:

- стосується сукупності бізнес-структур, що працюють на одній території;
- потребує державного регулювання економічних, фінансових, організаційних відносин, які беруть участь у зміні галузевої структури;
- призводить до змін, що стосуються структури зайнятості і сукупного продукту.

При існуючих відмінностях вітчизняні вчені знаходять й спільні риси, а саме – диверсифікація територіальної економічної підсистеми є реакцією на проблеми економічного розвитку і полягає в досягненні різноманітності випуску продукції, виході на нові ринки збуту, розширенні видів виробничо-збутової діяльності [7].

Диверсифікація економіки сільських територій є важливим механізмом її успішного розвитку, досягненням економічної і соціальної ефективності. Поряд з проблемами монофункціональних міст у

різних селах і сільських муніципальних районах також існує велика залежність від природного виду виробничої і господарської діяльності, яка робить всю економічну систему певних сіл і міст вкрай нестійкою. Але, на відміну від міст з єдиним містотвірним підприємством, село як соціально-територіальна форма спільності людей від початку створене за принципом виробничої спеціалізації. Аграрна сфера завжди виконувала функції постачальника сільських ресурсів. Його економічна, соціальна, організаційна діяльність сформована таким чином, щоб село могло виконувати такі функції, як: виробництво сільськогосподарської сировини; підтримання екологічної рівноваги; постачання робочої сили для міст; збереження культурної спадщини тощо. У значній частині наукових досліджень, присвячених проблемам диверсифікації сільської економіки, особливе місце відводиться агротуризму, що припускає використання природних, культурних, історичних ресурсів села, для створення туристичного продукту, перевагами якого є його низька собівартість і доступність для широких шарів населення. Туристам можуть бути запропоновані якісні послуги по розміщенню в сільських будинках: їжа з натуральних і екологічно чистих продуктів, можливість збирання грибів, ягід, рибалка.

Розвиток агротуризму сприяє не тільки підвищенню зайнятості сільського населення і покращенню якості його життя, але й приводить до відродження депресивних сільських територій і

зростання виробництва сільськогосподарської продукції на фермах, використовуваних у цій сфері послуг. Справді, зростаючий потік туристів спричинить збільшення попиту на місцеву якісну і хоча б відносно екологічно чисту сільгосппродукцію, що в перспективі повинно привести і до зростання відповідної пропозиції [9; 10].

Попри сільськогосподарську виробничу спеціалізацію сільських поселень і сільських муніципальних районів, яка є її важливою суспільною функцією, останнім часом спостерігається стійка тенденція скорочення сільськогосподарської зайнятості, що залежить від загальних тенденцій міграції населення в Україні. Як показують статистичні дослідження, спостерігається чітка тенденція скорочення сільськогосподарської зайнятості при високій стабільності чисельності сільського населення. За десятилітній період різниця між цими двома показниками склала 4,1 %, що в абсолютному вираженні у 2018 р. становило 11614 тис. чол. Цей стан справ може бути поясненим такими причинами:

- збільшення безробіття серед сільського населення;
- збільшення несільськогосподарських видів діяльності на селі;
- дія обох факторів [6].

Таблиця 2. Динаміка частки зайнятих у сільському господарстві, мисливстві і лісовому господарстві та проживаючих у сільській місцевості в Україні

Показники зайнятості	2015 р.	2016 р.	2017 р.	2018 р.
Чисельність зайнятих у сільському господарстві, тис. осіб.	8996	7381	6675	6656
Частка зайнятих у сільському господарстві, у суспільній чисельності зайнятих, %	13,9	11,1	9,8	9,8
Частка сільського населення в суспільній чисельності населення, %	26,9	27,0	26,9	26,9
Різниця між часткою сільського населення і часткою зайнятих у сільському господарстві, у суспільній чисельності зайнятості, відсоткові пункти	13,0	15,9	17,1	17,1
Чисельність населення, що проживає в сільській місцевості і не зайнятих у сільському господарстві, тис. осіб.	8414	10573	11647	11614

*Складено за даними [7; 10].

Що стосується збільшення несільськогосподарських видів зайнятості, то воно дійсно спостерігається і відбувається за рахунок збільшення робочих місць у соціальній інфраструктурі, торгівлі, державному управлінні і місцевому самоуправлінні, фінансовій сфері. Це важливі сфери для комплексного розвитку сіл, але все ж таки підкреслюємо його виробничий

характер. Диверсифікація як механізм розвитку села тоді стає результативним, коли збільшується її виробничий потенціал.

Неможливо ігнорувати обмеження об'єктивного характеру, такі, як кількісний і якісний склад робочої сили, ємності основних ринків збуту і їх близькість, слабкість інноваційної складової виробництва. Розробляючи механізми

www.econa.org.ua

диверсифікації, важливо розуміти, що вона повинна мати питомий характер стосовно сільськогосподарського виробництва і сільського способу життя. На наш погляд, напрямками діяльності в межах виходу з вузькоспеціалізованого виробництва в умовах сільської місцевості є: переробка сільськогосподарської продукції, сільський туризм, торгівля, побутові послуги, народні ремесла і промисли.

Зазначені види діяльності є по суті суміжними стосовно до сільськогосподарського виробництва, сприяють отриманню додаткових доходів селян, покращують якість життя на селі. При цьому характерною є ще одна важлива якість – розвиток всієї сукупності цих напрямків діяльності має синергетичний характер. Поява ефекту синергії створює передумови для зростання ефективності економіки, сприяє створенню більшої конкурентоздатності території і є єдиною перевагою, яка недоступна для повторення жодним його конкурентом, дозволяє запустити механізми розвитку по принципу комплементарної ефективності. Синергетика встановлює правила становлення внутрішньо узгодженого цілого із різнорідних елементів, їх кооперації, співробітництва, взаємодії, стійкого спільного розвитку.

Економічну сутність синергізму було визначено [3] як можливість того, що результат спільних зусиль декількох бізнес-одиниць перевищить підсумковий показник їх самостійної діяльності. Науковці розглядають синергетичний ефект відносно організації, але отриманні ними висновки застосовують і для територіальної економіки. Наявність синергізму засновано на економічних вигодах від ефекту масштабу (збільшення завантаженості спільно використовуваних виробничих потужностей, використання спільного персоналу, об'єднання збутових зусиль і т. д.)

Згідно з класифікацією існує чотири види синергізму:

1. Синергізм продажів – проявляється, коли бізнес-структура, реалізуючи декілька товарів, використовує одні і ті ж самі канали розподілу і збуту.

2. Оперативний синергізм – є результатом більш ефективного використання основних і оборотних коштів, робочої сили, розподілу накладних витрат і т. д.

3. Інвестиційний синергізм – цей вид синергізму є наслідком спільного використання виробничих потужностей, загальних запасів сировини, переносу витрат на Науково-дослідні та дослідно-конструкторські роботи (НДДКР) з одного продукту на інший, використання одного і того ж обладнання.

4. Синергізм менеджменту – ефект синергізму менеджменту проявляється в

управлінні. Менеджери виявляють, що досвід і знання, накопичені раніше, можуть допомогти у вирішенні нових проблем, що виникають при виході бізнес-структур на нові ринки.

Необхідність використання синергетичного ефекту в розвитку економіки села підтверджується залученням до Стратегії розвитку аграрного сектору економіки на період до 2020 року (від 17 жовтня 2013 р. № 806-р.) і прийнятої до реалізації Міністерством аграрної політики і продовольства України, державної цільової програми розвитку українського села на період до 2015 року (затвердженої Постановою Кабінету Міністрів України від 19 вересня 2007 р. № 1158).

У вказаній програмі одним із напрямків державної політики в області стійкого розвитку сільських територій є «диверсифікація сільської економіки, політика підвищення зайнятості і доходів сільського населення, яка припускає створення в сільській місцевості максимально можливого набору різнобічних господарських форм і видів діяльності, задовольняючи потреби населення у сфері зайнятості. Серед них розробники програми виділили сферу рекреаційної і природоохоронної діяльності, агро- і екологічний туризм, сільський готельний бізнес, підсобні промислові організації і народні промисли, лісопромислові, водогосподарчі і будівельні комплекси, а також виробництво місцевих будівельних матеріалів.

Розглянемо на прикладі сільського туризму (агротуризму) як одного із напрямків диверсифікації дію 4-х напрямків синергізму на економіку сільських територій (таблиця 3). Агротуризм або сільський туризм – відпочинок у сільській місцевості (в селах, хуторах, у зручних сільських будівлях, в агрооселях), в ході якого туристи деякий час ведуть сільський спосіб життя, знайомляться з місцевою культурою і місцевими традиціями, беруть участь у традиційній сільській праці.

Як ми бачимо, сільський туризм, який став звичайною практикою в межах сільської території, спроможний забезпечити:

- підвищення зайнятості сільського населення;
- підвищення рівня доходів селян;
- подальший розвиток інфраструктури села;
- підвищення соціальної активності мешканців сільських територій.

Але, на відміну від диверсифікації в бізнес-структурах, прийняте рішення розвитку несільськогосподарських видів діяльності і управління цим процесом неможливе без органів місцевого самоуправління. Роль структур муніципального управління на рівні району і поселень у розвитку диверсифікаційних можливостей сільських територій велика і визначається низкою факторів.

Таблиця 3. Синергетичні ефекти розвитку агротуризму

Види синергізму	Вияви синергізму	Ефект для економіки сільських територій
Синергізм продаж	Використання каналів збуту послуг агротуризму для реалізації екологічно чистої продукції туристам	Збільшення об'єму продажів сільськогосподарської продукції, розвиток торговельно-закупівельної діяльності та інфраструктури
Оперативний синергізм	Створення додаткової зайнятості, альтернативне використання особистого підсобного господарства	Ріст зайнятості і самозайнятості переважно сімейного типу, зростання доходів населення
Інвестиційний синергізм	Вкладення в елементи благополуччя сільських готельних садиб створюють позитивний імідж села	Поліпшення житлових умов, благополуччя місць загального користування поселень, розвиток комунальної інфраструктури
Синергізм менеджменту	Управління на рівні господарських суб'єктів, а також органів місцевого управління, що використовується для диверсифікації економіки села	Зростання професіоналізму і збільшення компетенцій управлінських структур, підвищення ефективності праці менеджерів і, як наслідок, підвищення управлінського і підприємницького потенціалу сільського населення.

* Складено автором.

По-перше, сучасна економічна система є регульованою і відчуває на собі значний вплив державної і місцевої економічної політики, починаючи з цілепокладання регіональних і місцевих програм диверсифікації економіки сільських територій.

По-друге, розвиток несільськогосподарських видів діяльності (агротуризм, підсобні промислові організації, народні промисли, виробництво місцевих будівельних матеріалів) потребує інвестиційних вкладів, які нерідко відсутні у господарських суб'єктів і потенційних підприємців. Місцева влада в цих умовах повинна сформувати механізм інвестиційної підтримки нових виробництв.

По-третьє, просування на ринок нової для певної території продукції і послуг потребує підтримки інформаційного характеру. Розрізненням виробникам, що діють у сільських поселеннях, важко організувати канали збуту і вийти на ринок з новими пропозиціями. Місцеві органи влади, використовуючи управлінський потенціал і адміністративні ресурси, повинні надавати інформаційну підтримку місцевим виробникам.

По-четверте, на етапі створення нових виробництв несільськогосподарського типу часто необхідне навчання і консультування місцевого населення. Зважаючи на малу територіальну і професійну мобільність, характерну для сільських жителів, допомога органів місцевого

самоуправління в навчанні і інформуванні є важливим компонентом у політиці диверсифікації економіки села.

Висновки та перспективи подальших розвідок

Диверсифікація економіки сільської території є фактором її стійкого розвитку, а також необхідною умовою зростання зайнятості населення. В умовах скорочення зайнятості сільського господарства серед сільського населення, що стабільно спостерігається останніми 10 роками, розвиток несільськогосподарських видів діяльності дозволяє створити допоміжні робочі місця, вийти на нові ринки збуту, використовувати резерви сільської економіки.

Диверсифікація економіки села супроводжується синергетичним ефектом. Попри те, що теоретико-методологічні основи синергізму в економіці від початку формувались на рівні організацій, вони також справедливі і стосовно територіальної економіки. Синергетичний ефект нових видів виробництв (агротуризм, народні промисли, мініпереробні промисли підприємств, виробництво місцевих будівельних матеріалів) проявляється в 4-х напрямках – синергізм продажу, оперативний синергізм, інвестиційний синергізм, синергізм менеджменту. Варто при організації нових виробництв на селі оцінити, спрогнозувати і спланувати синергетичні ефекти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- Білецька І. М. Розвиток підприємств туризму на інноваційних засадах: теорія, методологія, практика : монографія. Івано-Франківськ : ТрЕН, 2018. 288 с
- Білецька І. М., Барна М. Ю. Теоретико-методичні засади та організаційно-економічний механізм розвитку підприємств туризму на інноваційних засадах. Функціонування та перспективи розвитку туристичної галузі України. Львів : Видавництво ЛТЕУ, 2018. 367 с.
- Гришова І. Ю. Проблеми інвестиційного забезпечення розвитку туристично-рекреаційних комплексів України. *Актуальні проблеми аграрної науки і пути их решения*. Кенель. 2016. С.598-601.
- Гришова І. Ю., Шестаковська Т. Л. Роль консюмеризму в соціально-економічних процесах. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2016. № 6. С.75-82
- Кравчук А. О. Сільський зелений туризм як перспективний напрям розвитку суб'єктів агробізнесу в регіонах України. *Економічний аналіз* : зб. наук. праць / Тернопільський національний економічний університет; редкол. : В. А. Дерій (голов. ред.) та ін. Тернопіль : Видавничо-поліграфічний центр Тернопільського національного економічного університету "Економічна думка", 2014. Том 18. № 3. С. 45-52.
- Кравчук А. О. Сільський туризм як стратегічний напрям диверсифікації операційної діяльності суб'єктів аграрного сектору Одещини. *Економічний аналіз* : зб. наук. праць / Тернопільський національний економічний університет; редкол. : В. А. Дерій (голов. ред.) та ін. – Тернопіль : Видавничо-поліграфічний центр Тернопільського національного економічного університету "Економічна думка", 2014. Том 17. № 3. С.42-49.
- Забураний С. В. Розвиток туристичної діяльності у сільській місцевості України. *Економіка АПК*. 2014. № 4. С. 100-105.
- Дерій Ж. В., Галицький О. М., Лівінський А. І. Удосконалення механізмів державного управління та регулювання розвитку аграрного виробництва України. *Український журнал прикладної економіки*. 2017. Том 2. № 3. С. 51-62
- Лівінський А. І. Закордонний досвід регулювання діяльності аграрних виробників у контексті реновації вітчизняної аграрної економіки. *Український журнал прикладної економіки*. 2017. Том 2. № 4. С. 85- 93. ISSN 2415-8453.
- Кушнір С. О. Державна підтримка агропромислового комплексу України. *Український журнал прикладної економіки*. Тернопіль, 2017. Том 2 №1. С. 48-56.
- Гришова, І. Ю., Конюхов Ю. М. Оцінка міграційних потоків як фактору трансформації соціально-економічної сфери. *Український журнал прикладної економіки*. 2016. Том 1. № 1. С. 50-58. ISSN 2415-8453
- Gryshova I. Yu., Mityay O. V., Gnatyeva T. M. Competitiveness of agriculture enterprises as the main factor of sustainable development of agricultural sphere. *Український журнал прикладної економіки*. 2016. Том 1. № 2. С. 25-35. ISSN 2415-8453.

REFERENCES

- Bilets'ka, I. M. (2018). *Rozvytok pidpryyemstv turyzmu na innovatsiynykh zasadakh: teoriya, metodolohiya, praktyka* [Development of tourism enterprises on innovative grounds: theory, methodology, practice]. Ivano-Frankivs'k : TrEN. [in Ukrainian].
- Bilets'ka, I. M., & Barna, M. Yu. (2018). *Teoretyko-metodychni zasady ta orhanizatsiyno-ekonomichnyy mekhanizm rozvytku pidpryyemstv turyzmu na innovatsiynykh zasadakh. Funktsionuvannya ta perspektyvy rozvytku turystychnoyi haluzi Ukrayiny* [Theoretical and methodological foundations and organizational and economic mechanism of tourism enterprises development on innovative grounds. Functioning and prospects of development of tourist industry of Ukraine]. L'viv : Vydavnytstvo LTEU. [in Ukrainian].
- Gryshova, Y. Yu. (2016). Problemy investitsyonnoho obespechenyya rozvitiya turystychesko-rekreatsiynykh kompleksov Ukrainy [Problems of investment support for the development of tourist and recreational complexes of Ukraine]. *Aktual'nye problemy ahrarnoy nauki i puti ikh resheniya – Actual problems of agrarian science and ways of their solution*. Kenel', 598-601. [in Russian].
- Gryshova, I. Yu., & Shestakovs'ka T. L. (2016). Rol' konsyumeryzmu v sotsial'no-ekonomichnykh protsesakh [The role of consumerism in socio-economic processes]. *Naukovi zapysky Instytutu zakonodavstva Verkhovnoyi Rady Ukrayiny – Scientific notes of the Institute of Legislation of the Verkhovna Rada of Ukraine*, 6, 75-82 [in Ukrainian].
- Kravchuk, A. O. (2014). Sil's'kyy zelenyy turyzm yak perspektyvnyy napryam rozvytku sub'yektiv ahrabiznesu v rehionakh Ukrayiny – Rural green tourism as a promising direction of development of agribusiness subjects in the regions of Ukraine. *Ekonomichnyy analiz – Economic analysis*, 18(3), 45-52. [in Ukrainian].
- Kravchuk, A. O. (2014). Sil's'kyy turyzm yak stratehichnyy napryam dyversyfikatsiyi operatsiynoyi diyal'nosti sub'yektiv ahrarnoho sektoru Odeshchyny [Rural tourism as a strategic direction of diversification of operational activity of subjects of agrarian sector of Odesa region]. *Ekonomichnyy analiz – Economic analysis*, 17(3), 42-49. [in Ukrainian].
- Zaburannyy, S. V. (2014). Rozvytok turystychnoyi diyal'nosti u sil's'kyy mistsevosti Ukrayiny [Development of tourist activity in rural Ukraine]. *Ekonomika APK*, 4, 100-105. [in Ukrainian].

www.econa.org.ua

8. Deriy, Zh. V., & Halyts'kyy, O. M., & Livins'kyy A. I. (2017). Udoshkonalennya mekhanizmiv derzhavnoho upravlinnya ta rehulyuvannya rozvytku ahrarnoho vyrobnytstva Ukrainy [Improvement of mechanisms of state administration and regulation of development of agrarian production of Ukraine]. *Ukrayins'kyy zhurnal prykladnoyi ekonomiky – Ukrainian journal of applied economics*, 2(3), 51-62. [in Ukrainian].
9. Livins'kyy, A. I. (2017). Zakordonnyy dosvid rehulyuvannya diyal'nosti ahrarnykh vyrobnykiv u konteksti renovatsiyi vitchyznyanoi ahrarnoyi ekonomiky [Foreign experience of regulating the activity of agricultural producers in the context of renovation of the domestic agrarian economy]. *Ukrayins'kyy zhurnal prykladnoyi ekonomiky – Ukrainian journal of applied economics*, 2(4), 85- 93. ISSN 2415-8453. [in Ukrainian].
10. Kushnir, S. O. (2017). Derzhavna pidtrymka ahropromyslovoho kompleksu Ukrainy [State support of the agro-industrial complex of Ukraine]. *Ukrayins'kyy zhurnal prykladnoyi ekonomiky – Ukrainian journal of applied economics*, 2(1), 48-56. [in Ukrainian].
11. Gryshova, I. Yu., & Konyukhov, Yu. M. (2016). Otsinka mihratsiynykh potokiv yak faktoru transformatsiyi sotsial'no- ekonomichnoyi sfery [Estimation of migration flows as a factor of transformation of socio-economic sphere]. *Ukrayins'kyy zhurnal prykladnoyi ekonomiky – Ukrainian journal of applied economics*, 1, 50-58. [in Ukrainian].
12. Gryshova, I. Yu., & Mityay, O. V., & Gnatyeva, T. M. (2016). Competitiveness of agriculture enterprises as the main factor of sustainable development of agricultural sphere [Competitiveness of agriculture enterprises as the main factor of sustainable development of agricultural sphere]. *Ukrayins'kyy zhurnal prykladnoyi ekonomiky – Ukrainian journal of applied economics*, 1(2), 25-35. [in Ukrainian].